

Egy haladó szellemű középkori bölcselő elveszettnek tartott művei nyomában

SAJÓ GÉZA

Míg a VI. század elején élt tragikus sorsú Anicius Manlius Torquatus Severinus *Boethius*nak, A filozófia vigasztalásáról szóló remekmű halhatatlan szerzőjének neve általában közismert, XIII. századi talán még tragikusabb sorsú névrokonának, a skandináviai származású *Boetius Dacus*-nak a neve a filozófia történetében a legutolsó időkig teljesen ismeretlen volt. *Boetius Dacus*t 1888-ban B. *Hauréau* francia irodalomtörténész fedezte fel s neki köszönhetjük a személyére vonatkozó, egykorú dokumentumok alapján közölt első hiteles adatokat.¹ Közelebbi életkörülményeiről azonban, több mint 70 év múltával, még ma is csak nagyon keveset tudunk, filozófiájáról pedig szinte napjainkig úgyszólván semmit sem ismertünk, olyannyira, hogy *Boetius Dacus*t a filozófia történetében nem tekintették többnek egy pusztá névnél.

A középkori párizsi egyetem *Chartulariuma* sehol sem tesz *Boetius Dacus*-ról említést, egyedül a neve alatt fennmaradt hiteles kéziratok alapján lehetett kétségtelenül megállapítani, hogy szerzőjük a párizsi egyetem bölcséleti karának magistere volt a XIII. század hetvenes s talán már hatvanas éveiben is. Egykorú okiratok azt is bizonyítják, hogy ez a *Boetius Dacus* egyike volt a párizsi egyetem bölcséleti kara azon tanárainak, akiknek tanai ellen irányult legelső sorban *Tempier* párizsi püspöknek 214 eretneknek bélyegzett tételt elítélő 1277. évi kárhóztató dekrétuma. Sőt az egyik egykorú dokumentum azt is állítja, hogy a kiátkozott téziseknek ez a *Boetius* volt a fő képviselője.

Boetius Dacus származását illetőleg csak annyit sejthetünk, amennyit nevének *Dacus* jelzője elárul, vagyis hogy legnagyobb valószínűség szerint dán származású volt, bár a *Dacia* elnevezés abban a korban nemcsak *Dániát*, hanem általában egész *Skandináviát* is jelentette. A Domonkosrend legrégebb írói bibliográfiája, a XIV. század elején lezárult ún. *Stamsi katalógus* e rend tagjai közé sorolja *Boetiust*, hogy azonban tényleg tagja lett volna a Domonkosrendnek, eddig még nem nyert bizonyítást. 1277. évben történt elítéltetése után nyoma veszett, egyes dokumentumok alapján azonban az az általános feltevés, hogy *Brabanti Siger*-rel együtt, aki sorstársa volt, *Orvietóban*, *Róma* mellett a pápai kúria fogságában fejezte be életét.

Boetius Dacus filozófiai munkái közül első történetírója, *Hauréau*, még csak két logikai tárgyú munkáját ismerte, amelyeknek kéziratait a párizsi Bibliothèque Nationale-ban találta meg annak idején, a kéz-

iratok a mai napig is még kiadatlanok. 1924-ben Martin Grabmann, a középkori filozófia történetének nagyérdemű kutatója, a még mindig feledésben levő filozófusunknak két addig ismeretlen munkáját fedezte fel, ezek közül az egyik (*De summo bono humano*) a „legfőbb emberi jóról” szól, a másik (*De sompniis sive De sompniorum divinatione*) az álmok keletkezésének természetes „fiziológiai” magyarázatát adja. Grabmann mindkét munkácskát kiadta, s tekintettel arra, hogy a *De summo bono* kétségkívül remekmű, ezáltal a filozófiatörténészek figyelmét Boetius Dacus-ra is irányította.

Martin Grabmann kutatásai segítették elő, hogy 1948-ban Budapesten az Országos Széchényi Könyvtár egyik névtelen középkori kódexében egy másik ugyancsak rendkívül jelentős munkáját fedezhettem fel ennek az eddig alig ismert, de kétségtelenül nagy és izig-vérig haladó szellemű középkori filozófusnak, a *De aeternitate mundi* (A világ örökkévalóságáról) címűt, amelyet a *Stamsi katalógus* is felemlít, melyet azonban elveszettnek tartottak eddig. E munkáját Boetius Dacus-nak, miután hitelességét érvek egész sorával teljes mértékben bezonyíthattam, 1954-ben bevezető tanulmány kíséretében a Magyar Tudományos Akadémia kiadványai sorában közzétettem.² A munka megjelenése a filozófia történészeinek körében nagy érdeklődést keltett mondhatni az egész világon, a nemzetközi szakfolyóiratokban a legkiválóbb középkori filozófiatörténészek és specialisták hosszú recenziókat és cikkeket közöltek róla, s ezzel Boetius Dacus neve egyszerre, szinte máról holnapra, a munkájából előtűnő kétségtelenül nagy egyénisége folytán, a középkori filozófiatörténeti kutatásoknak egyik gyűjtőpontjába került. Boetius Dacus, akiről röviddel ezelőtt a nevének kívül alig volt több ismeretes, ma már a radikális irányzatú középkori „latin averroizmus” legnagyobb alakjának tűnik fel, s a szakemberek ítélete szerint messze túlszárnyalja a „nagy” Brabanti Sigert is, akit Renan óta egyedül ismerünk ebből az irányzatból, s egyenrangúnak tekinthető a középkor legnagyobb filozófusaival.³

A nemzetközi szakköröknek Boetius Dacus felé irányult érdeklődése arra bátorított fel, hogy tovább folytassam kutatásaimat Boetius Dacus elveszettnek vélt művei után. Munkámat igen nagy mértékben elősegíthette az a körülmény, hogy a francia „Centre National de la Recherche Scientifique” meghívására és francia állami ösztöndíjával Párizsba kerülhettem, oda ahol Boetius Dacus 700 évvel ezelőtt élt és tanított, s a „források” színhelyén folytathattam odahaza megkezdett kutatásaimat, melyeknek lehetővé tételéhez feletteseim a Művelődésügyi Minisztérium, valamint az Országos Széchényi Könyvtár vezetősége részemre egyéves fizetéses szabadságot engedélyezett. Ezért az illetékeseknek ezúton is hálás köszönetet mondok. Kutatásaim további eredményekkel jártak és örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy azokról e helyütt is röviden beszámoljak.

Boetius Dacus kétségtelenül legjelentősebb munkájának, a *De aeternitate mundi*-nak felfedezése, amelyben a jeles filozófus „egyéni” gondolatait és alapelveit részletesen és teljes világossággal fejtette ki, „kulcsul” szolgált egyéb elveszettnek vélt, esetleg lappangó munkáinak

felkutatásához és megtalálásához. *Boetius Dacus* a maga korában az egyházi inkvizíció által hivatalosan elítélt filozófus volt, ennek következménye az volt, hogy munkáinak jó részét a legnagyobb valószínűség szerint megsemmisítették. Hogy egyes munkáinak kéziratai mégis elkerülhették az enyészetet, ez annak köszönhető, hogy azokat vele együttérző tulajdonosaik és másolók „névtelenségbe” burkolták, aminek következtében nem voltak oly könnyen felismerhetők azok előtt, akik enyészetet szántak számukra. Ez a feltevés vezetett arra az elgondolásra, hogy, ha azokat meg akarjuk találni, a korabeli gyanúsaknak látszó „névtelen” kéziratok között kell elsősorban kutatni. A *De aeternitate mundi* is egy névtelen kéziratból került napvilágra, s az egyéb hiteles boetiusi munkákkal egybevetett stiláris és gondolati párhuzam, valamint belső tartalmi analízis alapján lehetett a szerző hitelességét megállapítani.

Ezt az elég fáradságos, de célravezető módszert követve sikerült *Boetius Dacus*-nak a *Stamsi katalógus*ban felemlített két másik ugyancsak nagyjelentőségű munkáját megtalálnom és azonosítanom egy müncheni névtelen középkori kódexben, mégpedig két igen terjedelmes *Aristoteles*-kommentárját a *Physica* első négy könyvéhez és a *keletkezésről és elmúlásról* szóló ugyancsak aristotelesi műhöz. E munkákat, amelyek ez ideig még kiadatlanok, egyes egyébként igen neves kutatók (M. Grabmann és F. Van Steenberghen professzorok) eddig minden komoly alap nélkül *Brabanti Siger*-nek tulajdonították, tisztán abból a körülményből kifolyólag, hogy egy olyan kódexben voltak, amelyben *Brabanti Siger*nek egyetlenegy kétségtelenül hiteles munkája is helyet foglalt. Az ebben az egyébként igen híres müncheni Clm 9559 jelzetű kódexben levő névtelen *Aristoteles*-kommentárok állítólagos sigeri eredete már elég régóta vita tárgyát képezte a specialisták részéről, s főképp E. Gilson és B. Nardi foglaltak ellene igen erélyesen állást. Ennek a müncheni kéziratnak könyvtörténeti érdekessége is van: egy közel egykorú cenzor a szövegben —, ott ahol a keresztény hittellel össze nem egyeztethető tanokat vélt benne felfedezni — hosszú sorokat, néha csaknem egész hasábokat vastag tintavonalakkal való áthúzással teljesen olvashatatlanokká tett, olyannyira, hogy e szövegrészek kibetűzése eddig még semmiféle foto-mechanikai eljárással nem volt lehetséges. Megvizsgálva alaposan a kiadatlan szövegeket és egybevetve azokat *Boetius Dacus* valamennyi eddig ismert kiadott és kiadatlan munkájával, a két említett kommentárra vonatkozólag kétségtelen érvekkel tudtam bebizonyítani *Boetius Dacus* szerzőségét. Erre vonatkozó bizonyítástomat a Párizsban E. Gilson szerkesztése alatt megjelenő *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge* c. évkönyvben tettem közzé.⁵ Érveimet — amelyekről egyébként már a múlt év őszén *Louvain*-ben és *Bruzelles*ben rendezett nemzetközi középkori filozófiatörténeti kongresszuson is beszámolhattam — a szakemberek teljes mértékben elfogadták, és egyúttal megbízatást kaptam arra, hogy a két terjedelmes és igen értékes boetiusi munka teljes szövegkiadását is előkészítsem, amely *Kopenhágában*, *Boetius Dacus* szülőhazájában a dánok által kez-

deményezett nagy kiadványsorozatban, a *Corpus Philosophorum Dani-*
corum Medii Aevi-ben fog majd megjelenni.

Boetius Dacus De aeternitate mundi c. munkájának első megjele-
nése óta, a szöveg ismeretessé válása következtében, más tudósoknak
sikerült e munka több más kéziratát is megtalálni Párizsban.⁶ Most már
6 kézírata ismeretes e munkának. Tekintettel arra, hogy a budapesti
kódex, amelyből én annak idején először kiadtam, elég romlott szövegét
őrizte meg ennek a rendkívül jelentős filozófiatörténeti dokumentum-
nak, elkerülhetetlenül szükségessé vált egy valamennyi kézirat figye-
lembevételével készítendő „kritikai” szövegkiadás mielőbbi elkészí-
tése. E feladat elvégzésére engem kértek fel,⁷ a kritikai szövegkiadást, a
primitív szöveg rekonstruálását megkísérelve, a párizsi eredeti kézirat-
ok és a budapesti szöveg alapján el is készítettem, jelenleg már sajtó
alatt is van, a kölni egyetem Filozófiatörténeti Intézete *Quellen und*
Studien zur Geschichte der Philosophie c. kiadványsorozatában fog rö-
videsen megjelenni.

Az egykorú dokumentumok felkutatása, valamint filozófusunk
fennmaradt, de még kiadatlan munkáinak részletes tanulmányozása
kapcsán most már azt is meg lehetett állapítani, hogy *Boetius Dacus* igen
nagy irodalmi munkásságot fejtett ki. A jelenleg még csak kézírataik-
ban tanulmányozható munkáiban számos esetben saját maga idézi egyéb
munkáit is, mégpedig olyanokat is, amelyeknek eddig még nem kerültek
elő a kézírataik. *Boetius Dacus* ezen önidézeteinek összeállítása segítsé-
gével, valamint az eddig már ismeretes hiteleseknek tekinthető kézira-
tainak és egyéb egykorú dokumentumok segítségével eddig összesen 28
munkájának legalább a címét sikerült rekonstruálnom. E legutóbbi ered-
ményeimről ez év tavaszán a Dán Filológiai Társaság meghívására
Kopenhágában tartott előadásomon tudtam legelőször beszámolni.
Boetius önidézeteinek felhasználásával módomban volt két eddig ugyan-
csak ismeretlen munkáját is már azonosítani, melyek közül az egyik
Párizsban van, a *De aeternitate mundi* egyik kézírata mellett, a másik
egy salamancai olyan középkori kódexben, amely más hiteles munkáit
is tartalmazza filozófusunknak. A salamancai kódex mikrofilmjét a
lesaulchoiri kutatóintézet mikrofilmtára bocsátotta rendelkezésemre.

Boetius Dacus hatalmas irodalmi munkásságának dokumentációja
ezek után túljutott már a kezdet nehézségein, de természetesen a to-
vábbi feladatok még óriásiak. Az ismeretlenség homályából csak nem-
rég előtűnt nagy haladó szellemű középkori gondolkodó legalább ci-
münkben ismert 28 munkája közül több mint a felének még nem kerül-
tek elő a kézírataik. Ezek felkutatása, valamint a már meglévő szövegek
publikálása képezné *Boetius Dacus*-szal kapcsolatos munkásságom to-
vábbi feladatait.

Jegyzetek

1. Hauréau, B.: *Un des hérétiques condamnés à Paris en 1277*. Journal des Savants, 1886, 176—183.
Ua.: *Boetius, maître ès arts à Paris*. Histoire littéraire de la France, 1888 (30), 270—279.
2. *Un traité récemment découvert de Boèce de Dacie De Mundi Aeternitate*. Texte inédit avec une introduction critique par Géza Sajó. Avec en appendice un texte inédit de Siger de Brabant Super VI° Metaphysicae. Budapest, 1954.
3. A recenziók és cikkek jegyzéke a következő: *Speculum* (Cambridge Mass., U. S. A.), 1955 (30), 680—681 (S. H. Thomson). — *Mediaeval Studies* (Toronto, Canada), 1955 (17), 233—239 (A. Maurer). — *Scriptorium* (Bruxelles), 1955 (9), 153—154 (H. Silvestre). — *Studia Catholica* (Nijmegen, Hollandia) 1955 (30), 262—273 (F. Sassen), — *Revue Philosophique de Louvain*, 1956 (54), 137—147 (Van Steenberghen) — *Theoria* (Lund, Svédország), 1956 (22), 168—184 (P. Michaud-Quantin). — *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge* (Paris), 1955 (22), 81—99 (Et. Gilson). — *Uo.* 101—112 (M.—T. d'Alverny). — *Theologische Quartalschrift* (Stuttgart), 1956 (136), 284—295 (A. Hufnagel). — *Magy. Könyvszle.* 1956, 89—91 (Mezey László). — *A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-történeti Tudományok Osztályának Közleményei*, 1956 (7), 364—372 (Nádor György). — *Filozófiai Évkönyv*, 1956, 996—998 (Mátrai László). — *Rivista Critica di Storia della Filosofia* (Firenze), 1957, 110—112 (Eug. Garin). — *Revue de Métaphysique et de Morale* (Paris), 1957, 97—98 (R. Bayer). — *Scholastik* (München), 1957 (32), 156—157 (W. Brugger). — *Gregorianum* (Roma), 1957 (38), 775—777 (Aiszeghy Z.). — *Bulletin de Théologie ancienne et médiévale* (Louvain), 1954—1957 (7), 484. (H. Pouillon). — *Uo.* 705—706 (O. Lottin). — *Bulletin Thomiste* (Le Saulchoir, Franciaország), 1954—1956 (9), 926—932 (R.—A. Gauthier). — *Myśl Filozoficzna*. Polska Akademia Nauk (Varsó), 1957 (29), 204—209 (Zdz. Kuksewicz). — *Bibliographie de la Philosophie*. Bulletin trimestriel. (Paris), 1956 (1958), 416 (Mátrai László).
4. G. Sajó: *Boèce de Dacie et les commentaires anonymes inédits de Munich sur la physique et sur la génération attribués à Siger de Brabant*. Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge, 1958 (25), Paris 1959, 21—58.
5. I. h.
6. M.—T. d'Alverny: *Note sur deux manuscrits du De aeternitate mundi*. Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge, 1955 (22), 101—112.
7. *Uo.* 102. 1.

A la recherche des oeuvres prises pour perdues d'un philosophe progressiste du moyen âge

GÉZA SAJÓ

L'auteur fait connaître les résultats les plus importants de son voyage d'étude en France entrepris pour faire des recherches sur les ouvrages du philosophe médiéval, *Boèce de Dacie*. *Boèce de Dacie* et son contemporain *Siger de Brabant* furent, à l'université de Paris, dans la deuxième moitié du XIIIe siècle les représentants éminents d'une tendance philosophique libérale et progressiste, connue sous le nom d'„averroïsme latin". Par le syllabus de *Tempier*, évêque de

Paris, l'anathème fut jeté, en 1277, sur 214 thèses de cette philosophie accusées d'hérésie. Notre philosophe, hardi et belliqueux, menacé par l'inquisition, dut se sauver et, conformément à l'esprit de l'époque, la plupart de ses œuvres fut anéantie. Son nom aussi submergea dans l'oubli à travers les siècles.

Ce n'était qu'à la fin du XIXe siècle que *Boèce de Dacie* fut redécouvert par l'historien littéraire B. Hauréau qui ne connaissait cependant que deux de ses ouvrages, jusqu'à présent inédits, traitant de problèmes de logique. Martin Grabmann, célèbre historien de la philosophie du moyen âge, a mis au jour, en 1924, deux autres œuvres inconnues du grand philosophe dont l'une: *De summo bono*, chef d'œuvre littéraire, appela de nouveau l'attention à Boèce.

L'auteur du présent article a eu la chance de retrouver un ouvrage de grande valeur, pris pour perdu, de *Boèce: De aeternitate mundi*, conservé parmi les manuscrits anonymes de moyen âge à la Bibliothèque Nationale Széchényi. Il en prouva l'authenticité par de nombreux arguments et publia le texte, en 1954, accompagné d'une introduction détaillée. Par l'édition de ce manuscrit, *Boèce de Dacie*, un nom jusqu'alors insignifiant dans l'histoire de la philosophie, fut subitement élevé dans le rang des philosophes les plus éminents du moyen âge.

Grâce à la bourse du Centre National de la Recherche Scientifique dont il bénéficiait, l'auteur avait la possibilité de poursuivre ses recherches en France, en premier lieu à Paris, et dans d'autres bibliothèques étrangères. Au cours de ces recherches, il a découvert deux autres ouvrages de *Boèce de Dacie* jusqu'ici inconnus. L'un d'eux contient les commentaires aux premiers quatre livres de la *Physique d'Aristote*, l'autre à l'ouvrage intitulé *De generatione et corruptione* du grand philosophe grec. La paternité de *Boèce de Dacie*, concernant ces commentaires attribués jusqu'ici à *Siger de Brabant*, fut prouvée par l'auteur dans un article publié à Paris dans les *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge*. L'édition du texte de ces deux vastes commentaires, jusqu'à présent inédits, ainsi que des ouvrages d'Aristote est actuellement en préparation et paraîtra à Copenhague, patrie du philosophe, dans la collection *Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi*. Ayant retrouvé à Paris cinq manuscrits du *De aeternitate mundi*, l'auteur en prépare une édition critique qui va paraître dans le plus proche avenir dans l'édition de l'Institut Philosophique de l'Université de Cologne.

Par ses recherches, l'auteur a réussi à reconstituer les titres de 28 ouvrages du célèbre philosophe progressiste. Les manuscrits de ceux-ci avaient été en majeure partie inconnus. La découverte des autres manuscrits oubliés et la publication des textes déjà retrouvés mais non édités, telles sont les tâches que l'auteur s'était proposées.